

פרופ' ליון ארי מאיר ז"ל

ביום כ"ז באדר ב' תשי"ט (6 באפריל, 1959) נפטר לבית עולמו הפרופ' ליון ארי מאיר. בן עשרים ושש עלה לארץ-ישראל על מנת להשתקע בה, ובמשך שלושים ושמונה שנים רצופות חי בירושלים והיה קשור בכל נימי נפשו במתרחש בארץ בתחומי המדע, התרבות והמדיניות. אפקו הרוחני רחב היה מכדי שיוכל לראות את מלוא עולמו בד' אמותיו של מוסד מדעי אחד בלבד, ותהיה זו האוניברסיטה העברית; או של חברה אחת בלבד, אף אם עוסקת היא בחקירת ארץ-ישראל לכל ענפיה.

מישהו ציין פעם, שיש לראות במאיר את שגרירה הנודד של האוניברסיטה העברית אל חכמי אומות העולם ומוסדותיהם המדעיים. כל העוקב אחר פרסומיו של מאיר, כדי לעמוד על הכוח המניע לפעולתו המדעית, אינו יכול שלא להשתומם על העושר המובהק של הנושאים וההשקפות, שהוא נאבק עמיהם, אם כי מבחינה חיצונית הקדיש מלומד זה את כל כשרונותיו. לאמנות הארכיאולוגית בלבד.

לשם הכרת דמותו של מאיר האיש והחוקר מן הראוי לסקור את הרקע להתפתחותו הרוחנית. לפי מוצאו הוא ניין של אחד מבתי האדמ"ורים החסידיים המפורסמים בגאליציה המזרחית; ועובדה זו מסבירה את השניות שבאפיו: מצד אחד, היה מוכן תמיד לעזור לאחרים בעצה, בהדרכה, במעשה — ממש כמו ש"הרבי" הוא טוב ומיטיב ועומד כל הימים לרשות אנשי-שלומו; ומצד שני, שמר בעת ובעונה אחת בהקפדה על המרחק, ה"דיסטאנץ", בינו לבין הבריות, ושוב — כדרכו של ה"רבי" כלפי חסידיו. וכשם שבעיקרו של דבר בודד הוא ה"רבי" בתוך קהל חסידיו ומעריציו, כן נדון מאיר לבדידות בתוך ציבור חבריו ותלמידיו. ענף אחד מאילן היחס של משפחת מאיר קיבל את נימוסיה של האצולה הפולנית, ומכאן אותה שמינית שבשמינית של גאווה ושל אותו הידור חיצוני שנתלווה לו כל ימיו. אף החברה הלא-יהודית בארץ ובחוץ-לארץ, שבתוכה התהלך, טיפחה לא במעט יסוד זה.

השכבה היהודית האריסטוקרטית בגאליציה היתה שקועה בסוף המאה הי"ט, מדעת ושלא מדעת, במ"ט שערי התבוללות. והנה קמה קבוצה של

מעוררים, חלוצי הציונות המדינית, ופתחה בפעולתה: וסטאניסלאבוב, עיר מולדתו של מאיר, היתה כמרקחת. כאן התנהל מאבק קשה בין הציונות למת-בוללים, ואלה האחרונים אף הצליחו לפסול את בחירתו של הציר הציוני לפרלמנט האוסטרי, הרב ד"ר מ. ז. ברוידא, חלוץ החינוך היהודי-לאומי בפולניה. בעולם זה של ניגודים בין רוח ההתבוללות בבית-הספר התיכון האוסטרי-פולני לבין האווירה הציונית בבית וברחוב גדל ונתחנך מאיר.

כשהגיעה שעתו של מאיר הצעיר להחליט על לימודיו בבית-ספר גבוה רבו לבטיו בעניין הדרך, שראוי לו לבור לעצמו, שתהיה עשויה לתת סיפוק מלא לנטיותיו למחקר האמנות ולמדעי היהדות והמזרח, שנתמזגו עם שאיפתו לפעולה מעשית למען עם ישראל וארץ-ישראל.

האפשרויות של שילוב שתי מגמות אלה, מדע וציונות, היו, לאמתו של דבר, מוגבלות ביותר בימים ההם. השטח החשוב, ולפעמים אף היחיד, שבא בחשבון לכך היתה חכמת ישראל. צעירים משכילים בדקו ומצאו, שתחום זה דווקא עשוי לשמש פרוזודור נכבד לאדם בישראל, שבו יכשיר את עצמו לכניסה לטרקלין שירותו הלאומי-ציוני. רבים מחובשי בית-המדרש, אבל גם מבני הדור הצעיר הממושכל, פנו בפרק-זמן זה למדעי-היהדות, שחקירו ראויה לשמה בהם היתה מותנה בקבלת הכשרה בשני מוסדות, שהשלימו זה את זה: באוניברסיטה ובאחד מבתי-המדרש לרבנים, שהוקמו בבירות אירופה המרכזית והמערבית. בשביל בחורים יהודים, שבאו מאירופה המזרחית ותל-מודם בידם, שימשו מדעי המזרח — למעשה, בעיקר השפות השמיות, או לימודי ההיסטוריה — אמצעי נוח לקבלת תואר אקדמי. במסיבות אלו טבעי הוא הדבר, שרבים מצעירי ישראל בגאליציה, שתפסו לאחר-מכן עמדות מפתח בתנועה הציונית, פנו אל המכון למדעי המזרח של האוניברסיטה בווינה ולבית-המדרש לרבנים בעיר זו. ואף מאיר נמנה עם אלה. באוניברסיטת וינה נעשה תלמידו החביב של פרופ' שטרזיגובסקי, אחד מהיסטוריוני האמנות הדגולים, וכן שמע תורה מפי קאראבאצ'ק, פרופיסור לארכיאולוגיה ולאמנות המזרח, ומפי אנשי-מדע מפורסמים אחרים, שהורו במכון המזרחני, בכללם: ביטנר, הרזני, גייאר והצעיר שבהם — נ. ה. טורטשינר (טור-סיני). כבר בתקופה זו התבלטה נטייתו של מאיר ללשונות, ובמיוחד הצטיין בלימוד האנגלית והאיטלקית. כן שקד על השתלמותו בלשונות הפרסית והערבית החדשה.

בשנת 1917 הוענק למאיר התואר ד"ר לפילוסופיה על הדיסטראציה שלו

"מחקרים על בניין ערים מוסלמיות", אך הוא המשיך גם לאחר מכן בהתמחותו במקצועות האהובים עליו. עם התפוררות המונארכיה האוסטרית חזר מאיר לתקופת קצרה לגאליציה המזרחית, שהיתה בימים ההם חלק של הריפובליקה האוקראינית (הימנית). בראשית שנת 1920 עבר לברלין, שבה נתמנה כעוזר במחלקה המזרחנית של ספריית המדינה. עם זה שמע הרצאות על הארכיאור-לוגיה ועל האיסלאם מפי הפרופיסורים הרצפלד, נואק, זאכוי, בקר, ואף הוסיף להשתלם במדעי היהדות. בימי שהותו בברלין הכין מאיר את מפתח-הערכים הראשון בשביל "הלקסיקון היהודי" (בגרמנית), בעריכתם של ד"ר ג. הרליץ וד"ר ב. קירשנר; אך לפני שיצא הכרך הראשון של מפעל ספרותי-מדעי זה כבר הספיק מאיר לשבת שש שנים בארץ-ישראל ולעסוק בה באת ובעט בחקירת הארץ והמזרח התיכון.

כאמור, עלה מאיר לארץ ב-1921. כחצי שנה לאחר מכן עלו לכאן גם הוריו על-מנת להצטרף לבנם-יחידם. זמן מועט לאחר בואו לארץ נתמנה מאיר כמפקח במחלקת העתיקות הממשלתית, שנתארגנה בימים אלה, ועם פתיחת האוניברסיטה העברית על הר הצופים בשנת 1925 נתמנה למרצה לאמנות וארכיאולוגיה של המזרח התיכון במכון למדעי היהדות של מוסד זה. בשנת 1933 פרש מתפקידו בממשלת המנדט, כדי להתמסר כליל לעבודות מחקר והוראה כפרופיסור בקתדרה, שהוקמה אותה שעה באוניברסיטה, ולשכלל את המכון למדעי המזרח העצמאי, שנוסד בה בינתיים. עם פרישתו ממחלקת העתיקות נתמנה מאיר ליועץ-כבוד של הממשלה המנדטורית בענייני ארכי-אולוגיה. בתפקיד זה, כמו גם בכהונת יועץ-כבוד של משרד הדתות לבניינים דתיים מוסלמיים, שימש מאיר במדינת ישראל עד יום מותו.

פעולתו המדעית של מאיר התפתחה בכיוונים שונים. תחילה עדיין היתה מורגשת בה השפעת מוריו, אך במרוצת-הזמן נשתחרר ממורשה זו. מעתה התמסר בשקידה רבה, במרץ ובכשרון לריכוז החומר בשביל מחקריו החלוציים, שכמה מהם ראו אור רק לאחר שלושים שנה ומעלה, ומקצתם נשארו עד היום בכתובים. כל המכיר את שיטת עבודתו הזהירה והקפדנית של מאיר לא יתמה, אם יתברר לו, כי בביבליוגראפיה של עבודות מאיר, שנתפרסמה בכרך יב (תש"ו/1946) של ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, שהוקדש ליובלו, משתקפת רק במידה מועטת עבודתו המדעית אף-על-פי שהחומר לכך כבר היה מוכן ברובו הגדול. אמנם גם בסיכום חלקי זה מתבלטת מגמתו המדעית: לגלות את תעלומת האמנות של המוסלמים, שהיא לכאורה

אנונימית; ואחת מתוצאות-הלוואי של מחקר זה היא קביעת מקומה של האמנות היהודית בארצות האיסלאם. במשך עשרות שנים צבר חומר עצום להקמת הבניין המתוכנן הגדול לכל אגפיו. הספרים, שנכתבו על סמך חומר זה, ראו אור בחלקם, כאמור, רק בשש-שבע השנים האחרונות. כיוון שני ומקביל לראשון היא השתתפותו בכל מפעל ארכיאולוגי-היסטורי, שתכליתו לגלות את העבר היהודי בארץ-ישראל, במיוחד בתקופות שלא זכו לטיפולם של חוקרים אחרים. תחום נוסף במחקריו של מאיר הוא יהודי טהור ואינו קשור למזרח התיכון דווקא. ואף הוא אינו משתקף בביבליוגראפיה הנזכרת מלפני שלוש-עשרה שנה. במשך שנים רבות אסף מאיר חומר לביבליוגראפיה של האמנות היהודית מראשיתה עד שנת 1830. כתב-היד של הספר מוכן לרפוס וכן מוכנת לרפוס הביבליוגראפיה על מטבעות היהודים.

לפני זמן מועט יצא לאור ספר קטן, שמאיר עצמו טיפל בו בשלבי ההדפסה האחרונים, אך לא זכה לראותו בצורתו הסופית, שכן פירסומו נתעכב מחמת קפדנותו של המחבר המנוח. נדמה היה לו, שבלוח הצבעוני בשער לא כל הצבעים זהים עם אלה שבתמונה המקורית, ועל-כן שלח את הלוח לבדיקה למרחקים, בבדיקה, שנמשכה זמן רב. הדברים אמורים בעיבוד הרצאתו הפומבית על האמנות היהודית בארצות האיסלאם, שהושמעה לפני כמה שנים בירושלים. היא יצאה עכשיו בצורת חוברת בלשון הצרפתית, שהוקדשה על-ידי כותבה למר פ. זילבר, שגריר צרפת בישראל. בחיבור זה (39 עמ' 23 לוחות) מתגלה מאיר כאמן ההרצאה והניסוח הקולע, הבהיר, הקצר. בעמודים ספורים מיצה את תכונותיהן האפייניות של האמנות והאור-מנות היהודית במזרח, וכמעט לא פסח על שום ענף של מלאכת-מחשבת, שבו הצטיינו היהודים. כאן מדובר על חרשי-מתכות, ובמיוחד מתכות יקרות, חרתי-עץ, יוצרי-זכוכית ומקשטיהן, אורגים, ציירי מיניאטורות, ולסוף — מעטרי כתבי-יד, ובמיוחד כתובות. הפרק האחרון בחוברת מוקדש לביורר מקומה של האמנות היהודית בארצות האיסלאם ויחסם של היהודים לאמנות המוסלמית. ולא היתה זו משימה קלה כל עיקר להגיע למסקנותיו של מאיר לאור העובדה, שלפי החומר, המצוי לפי שעה בדינו, ניתן לזהות את יצירתו של אמן יהודי בארצות האיסלאם רק אם יש בה כתובת יהודית, או אם היא תשמיש-קדושה יהודי. הפציה-האמנות החילוניים היהודיים, בדומה לארמניים ולקופטיים, נשארו אנונימיים, וכולם נזקפים על חשבון האמנות המוסלמית. ועד החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה החליט להקדיש את הכרך